

## Oponentský posudek bakalářské práce

předložené Evangelické teologické fakultě UK dne 6. 9. 2016 (č. j. 27/16)

**Tomáš Doležel** *Kdo je Izrael? Proměny pojetí Izraele v Tóře a Prorocích*, Praha 2016, 75 stran.

### Popis práce:

Východiskem předložené bakalářské práce je konstatování, že historická věrohodnost je moderním bádáním upírána nejen biblickému líčení předvěku a životů praotců v Genesi, ale také starozákonnímu líčení obsazení země, doby soudců a tzv. spojenému království velkého Izraele za panování Davida a Šalomouna. Pokud ovšem neexistoval v předkrálovské době nějaký svazek izraelských kmenů, jehož členem by byl i kmen Juda, ani jednotné království, je pro autora otázkou, jak je „vůbec možné, že Judsko je Izrael“. Či přesněji, „kdy a proč se Judsko stalo Izraelem“ (str. 11)? Autor chce na tyto otázky odpovědět „pomocí souběžné konfrontace skutečných a biblických dějin“. První kapitola (str. 13-39) je věnována dějinám Palestiny od mladší doby bronzové po pád království Izrael r. 722 př. Kr. Ve druhé kapitole (40-71) nejprve podle autorových slov „je provedena rekonstrukce skutečných dějin judského království“ do r. 586, v její druhé části pak autor hledá dějinnou epochu, během níž se „Judsko stalo Izraelem“ (str. 12). Nejprve se zastavuje u návrhu K. Weingartové, že Judejci se považovali za Izraelce již v době paralelní existence izraelského a judského království. Podle Weingartové genealogický/kmenový koncept Izraele mohl existovat *paralelně* s existencí státních útvarů království Izraele a Judska. Jákobova segmentovaná genealogie (především Gn 29-30) a Josefův příběh, jež podle Weingartové vznikly ještě v době a na území království Izraele, ukazují, že ze severoizraelské perspektivy již v této době byl Juda součástí Izraele jakožto lidu tvořeného genealogicky spřízněnými kmeny. Výrok o „dvou domech Izraele“ v Iz 8,14 zase Weingartová považuje za doklad toho, že za součást Izraele se považovali na konci 8. stol. př. Kr. i sami Judejci. T. Doležel však tuto pozici odmítá mj. s tím, že texty v Gn, o něž Weingartová svou tezi opírá, jsou podle něho pozdějšího původu. Následně se autor obrací k možnosti, že Judejci se začali poprvé chápat jako součást Izraele za panování judského krále Jóšijáše. K této tezi se autor práce v zásadě přiklání, začlenění Judska do (kmenově pojatého) Izraele podle něho mělo ideově podpořit Jóšijášovu snahu expandovat na území bývalého izraelského království. V další podkapitole autor zmiňuje možnost, že Judejci se začali považovat za součást Izraele v době exilní a raně poexilní. Autor toto datování izraelské sebeidentifikace Judejců považuje za donedávna standartní, jako jediný argument pro ně však uvádí představu, že kolem Nebúkadnesarem deportovaných Judejců se mohli shromáždit také potomci severoizraelských exulantů i nedávní imigranti z území bývalého severního Izraele, což mohlo vést k vytvoření jakési „panizraelské vzájemnosti“ (str. 63). Většina podkapitolky je věnována jiným společenským a myšlenkovým procesům v pospolitosti exulantů a navrátilců. Nakonec je zmíněna také teze B. Diebnera, že Judejci/Židé se začali považovat za Izraelce až od 2. stol. př. Kr. Také toto datování považuje Doležel za nepřesvědčivé. V závěrečné pasáži kapitoly se autor pokouší o kompromisní řešení, jež integruje všechna uvedená datování. „Identifikace Judejců s Izraelem byla dlouhým dějinným procesem“ (str. 70), obyvatelé severního království mohli ze své nadřazené pozice považovat Judejce za součást Izraele, samotní (někteří) Judejci se však začali chápat jako Izraelci teprve za krále Jóšijáše, kdy tato myšlenka zřejmě měla legitimizovat judskou expanzi na bývalé území království Izraele. Představa, že Juda je Izrael, se pak dále vyvíjela v exilní, poexilní a helénistické době. Třetí kapitola nakonec velmi stručně (na prostoru necelé strany a

půl!) sleduje proměny obrazu Izraele v Tóře a Prorocích, přičemž se autor vždy snaží popsané hlavní koncepce Izraele dát do souvislosti s určitým obdobím dějin Izraele.

Seznam použité literatury obsahuje 16 titulů v češtině, francouzštině, angličtině a němčině (uvedena je však i BHS, překlady Bible do moderních jazyků a další základní studijní pomůcky, takže vědecké sekundární literatury ke zkoumaným otázkám obsahuje seznam dosti málo).

### **Hodnocení věcné:**

Jak je patrné již z popisu obsahu práce, najdeme v ní napětí mezi názvem a tím, co skutečně obsahuje. Práce má podtitul „Proměny pojetí Izraele v Tóře a Prorocích“ a téměř stejně se jmenuje také poslední kapitola („Proměny v pojetí Izraele od Tóry k Prorokům“), která však nemá ani stranu a půl. Evidentně i sám autor toto stručné zpracování tématu považoval za nedostačující, a proto v anotaci upozornil, že oddíl „slouží jako nástin budoucí možné práce k tomuto tématu“. V úvodu je ostatně hlavní otázka následujícího pojednání formulována jinak, než by naznačoval titul práce: „Jak je tedy vůbec možné, že Judsko je Izrael? Kdy a proč se Judsko stalo Izraelem, tj. vztáhlo na sebe toto kolektivní označení? Kdy došli Judejci, či jejich potomci, k tomuto sebepochopení, a s jakým Izraelem se identifikovali?“ (str. 11). Tento vnitřní rozpor práce představuje určité úskalí pro její hodnocení. Pokud bychom práci četli pouze s ohledem na to, co slibuje její název, bylo by třeba ji považovat za zcela neúspěšnou. Tato zvláštní struktura práce je sama o sobě problematická, v následujících řádcích však budu dílo nahlížet z jeho lepší stránky a hodnotit, jak odpovídá na výše zmíněné otázky, jimž se skutečně věnuje.

Otázka, odkdy (a kým) byl Juda považován za součást Izraele, je obtížná a v nedávném bádání hojně diskutovaná. Zároveň se jedná o otázku, jejíž samotné položení vyžaduje určité porozumění biblistice jakožto historické vědě, otázku, jež nemůže vyplynout z laického nekritického čtení Starého zákona. Autor si proto zaslouží ocenění minimálně za to, že se rozhodl tomuto obtížnému tématu věnovat již ve své bakalářské práci. Taková ambiciózní volba se ovšem studentovi může snadno stát léčkou, neboť hrozí, že nebude schopen nejen říci k tématu něco skutečně nového (což u bakalářských a diplomových prací ani není nutné), ale kvůli svému omezenému přehledu o stavu širší diskuse nebude ani s to opravdu kriticky zhodnotit stav bádání, a bude pouze reprodukovat dosažené poznatky a jejich interpretaci určitým badatelem, pod jehož vlivem se ocitl. Ve velké části textu předložené práce bohužel k něčemu takovému dochází.

Otázka, odkdy byli Judejci považováni za součást (kmenově chápaného) Izraele, je historická a je možné se pokoušet na ni odpovědět pouze v kontextu studia dějin starověkého „Izraele“ (v tradičním širokém vymezení, tedy včetně Judska), mj. pomocí historické analýzy písemných památek (zvl. starozákonních) s „Izraelem“ souvisejících. To však nutně neznamená, že pro smysluplné zkoumání této otázky je nutné věnovat většinu práce vypisování dějin Palestiny od pozdní doby bronzové po pád judského království, zvláště pokud by tento přehled měl pouze reprodukovat všeobecně známou sekundární literaturu. Rozsáhlé resumé dané historické epochy, s nímž se v práci setkáváme, připomíná spíše skripta k dějinnému pozadí SZ, takto však předložená bakalářská práce pravděpodobně sloužit nebude (a ani by neměla). Jak jsem již naznačil, je tato část práce (kap. 1-2.4, plus části úvodu) o to problematičtější, že autor se zde často drží velmi těsně jedné knihy (Liveraniho *Oltre la Bibbia* ve francouzském překladu), na niž však zdaleka neodkazuje tak často, jak by bylo na místě. Rozsáhlá souvětí jsou někdy na hranici lehce parafrázujícího překladu, srov. např.:

A přesto se v této zemi, chudé na lidské i přírodní zdroje, dokázalo zkoncentrovat velké množství událostí a vzpomínek, které se rozšíří prakticky do celého světa, a zásadním způsobem ovlivní dějiny jeho podstatné části. Tento paradox vyplývá z neobyčejné schopnosti jejich obyvatel naplnit tuto zemi

symbolickými významy, které se stanou nositeli hodnot univerzálních a nadčasových, jež budou tito obyvatelé, a jejich potomci, schopni v průběhu postupných disperzí a opětovných koncentrací rozšířit daleko mimo původní území. (Doležel, str. 13, bez odkazu na příslušnou pasáž v Liveraním)

Et pourtant, ce pays si modeste en ressources naturelles et en potentiel humain a joué un rôle d'une importance première dans l'histoire d'une grande partie du monde. Cette contradiction est due à la capacité extraordinaire qu'ont eu ses habitants de conjuguer paysage et mémoire : et de charger ainsi leur terre de valeurs symboliques qui furent ensuite, entre dispersion et recentrement, éloignement et retour, largement répendues hors du territoire lui-même. (Liverani str. 31; Doleželovým vkladem je několik slov vyjadřujících výrazně eurocentrickou perspektivu, jež v Liveraniho pasáži není.)

Zcela přebrána (bez odkazu) od Liveraniho je také tabulka na str. 14n. Na několika místech se v práci objevují v patových poznámkách odkazy na literaturu, již pravděpodobně autor neměl v ruce a uvádí ji podle Liveraniho, který ji také v odpovídajících pasážích cituje (srov. např. pozn. 19 a 22 u Doležela a str. 52 a 54 u Liveraniho). Tyto studie nejsou uvedeny v závěrečném seznamu použité literatury; jejich citování podle třetího autora samozřejmě není nelegitimní, mělo by však být zmíněno, že jsou uváděny zprostředkovaně.

V tomto posudku nemá smysl hodnotit Liveraniho (a Finkelsteinovy) teze, jež jsou v první polovině práce reprodukovány. Celkově lze říci, že obraz „normálních“ dějin „Izraele“, který Doležel předkládá, je ve srovnání se svým vzorem často o něco „konzervativnější“, tj. více v souladu s obrazem líčeným ve Starém zákoně. Např. na str. 40 Doležel líčí judského krále Jóaše zcela v souladu s 2Kr 11 jako jediného Achazjášova syna, který díky zásahu kněží unikl vyvraždění královského potomstva Ataljou a mohl se později stát dalším králem z davidovské dynastie. Liverani se naproti tomu realističtěji domnívá, že Jóáš byl (nedavidovský) loutkový uzurpátor v rukou kněze Jójady (str. 184).

Bohužel se v práci objevuje několik faktických lapsů. Např. na str. 22 se mluví o Merenptahově stéle „odkazující na putující lid přítomný v Egyptě, (sic) a označující jej Izraelem“. Stéla sama samozřejmě nijak nenaznačuje, že by se zmiňovaný Izrael nacházel v Egyptě. Na str. 64 se zase říká, že líčení královské doby v knihách Samuelových a Královských „dle Liveraniho odpovídá babylonským vzorům (odkaz na Liveraniho, str. 313). Zvláště společnou a provázaně vyloženou historii obou království je možno nalézt v dobových babylonských análech [odkaz na ANET, str. 272-4]. Z babylonského pohledu tedy obě království tvořila jeden historický celek, (sic) a tento pohled mohla židovská komunita přejmout za svůj už v babylonském exilu.“ Pasáž tak vyvolává dojem, že příslušné mezopotamské texty (ve skutečnosti se nejedná o anály, ale spíše kroniky a jeden královský seznam) mluví o společné a provázané historii Izraele a Judska a považují obě království za jeden historický celek. Popravdě jsou ale v těchto textech usouvztažněny dějiny Babylónu a Asýrie (takže pro redaktory knih S a Kr mohly představovat jen model formální), což opět vyvolává otázku, zda autor otevřel na daném místě Pritchardovy ANET, na něž odkazuje. Výčet lapsů či velmi sporných tvrzení by bylo možné rozšířit.

Za dosti povedenou považuji kapitolu 2.5, kde autor samostatně kriticky hodnotí dosavadním bádáním navržené odpovědi na otázku, jež je hlavním tématem práce. Zvláště bych chtěl vyzdvihnout dva rysy podkapitoly. Za prvé je velmi sympatické, že ačkoliv má autor evidentně nejbližší k představě, že rozhodujícím obdobím pro sebeepochopení Judejců jako součásti Izraele byla doba Jóšijášovy vlády, neváhá upozornit i na problematické aspekty této teze a uvést argumenty, jež by naopak mohly svědčit pro dobu exilní. Za druhé je pozoruhodné, jak autor dokáže najít i na odmítnutých názorech některé aspekty, jež považuje za potenciálně pravdivé, a v závěru kapitoly (str. 71n) tak může navrhnout pozoruhodnou kompromisní tezi, jež integruje některé body ze všech jinak velmi rozmanitých probíraných návrhů.

Do jisté míry neférově se ovšem práce vyrovnává s názory K. Weingartové, jež autorův přístup nabourávají v samotných základech – pokud by jméno Izrael bylo už

v severoizraelském království vnímáno (také) jako etnonymum a zejména pokud by se Judejci už tehdy chápali jako součást takto chápaného Izraele, byl by do jisté míry zavádějící a sporný samotný projekt předložené práce. Hlavním argumentem Weingartové pro stáří panizraelské perspektivy je segmentovaná Jákobova genealogie v Gn 29-30. Podle této tradice, jež je pravděpodobně severního původu (a podle Weingartové vzniká ještě před r. 720), je součástí Izraele i Juda a význačné postavení přísluší Josefovi, který má zvláštní vztah k Benjamínovi. Podobnou perspektivu nachází Weingartová také v příběhu o Josefovi a potvrzení, že kmenové a genealogické vnímání Izraele existovalo v královské době i v Judsku, spatřuje ve výroku Iz 8,14 o dvou domech Izraele. K argumentu Jákobovou segmentovanou genealogií se vyjadřuje předkládaná práce velmi zběžně a přitom nejednoznačně (str. 58n). Na jednu stranu se opakuje, že tento text nemůže v dochované verzi pocházet z královské doby, což je ovšem pro daný problém irelevantní. Dochovaný text mohl být různě přepracován v pozdějších dobách, pro hodnocení teze Weingartové je ale zásadní pouze to, zda Jákobova tradiční segmentovaná genealogie má původ v severoizraelském království a zda už v této podobě byl Jákobovým synem také Juda. Centrální role Josefa stejně tak jako jinde doložená snaha diskvalifikovat syny narozené podle genealogie před Judou (Gn 34; 35,22; 49,3-7) přitom skutečně naznačují, že tato tradice je severoizraelského původu a pozdější judské zpracování se muselo vyrovnat s perspektivou, která mu nebyla vlastní. Nakonec sám Doležel připouští, že „povědomí příslušnosti obou etnik mohlo mít svůj původ již v severním království“ (str. 70, srov. také str. 58n) a že tuto perspektivu odráží jádro jákobovské genealogie a Josefova příběhu. Pak ale není jasné, proč vůbec bylo třeba tolik polemizovat s výkladem těchto textů předloženým Weingartovou. Naprosto nedostatečně se Doležel vyrovnává s Iz 8,14, když říká: „Kromě citace z Iz 8,14, jejíž současné znění mohlo být produktem pozdější redakce, a není tudíž přesvědčivým argumentem, z něčeho nevyplývá, že judský pohled na vlastní identitu odpovídal pohledu izraelskému.“ Vzniká dojem, že autor diskvalifikuje svědectví Iz 8,14 proto, že nezapadá do jeho obrazu, a dokonce ani nezkouší pro své tvrzení o pozdním původu verše najít nějaký argument (to samozřejmě neznamená, že verš pozdní nemůže být). Nejasné mi také je, proč se v této pasáži autor tolik vymezuje vůči Weingartovou přijímanému chápání genealogického systému jako sociální konstrukce, stavě proti němu své pojetí genealogie jako konstrukce geograficko-politické; z autorova výkladu (str. 22-29, 58) mi přitom vyplývá, že genealogii jakožto geograficko-politickou konstrukci také chápe jako sociálně konstruovanou. Možná se ovšem jedná o nedorozumění terminologické a autor by odlišnost svého chápání významu jákobovské genealogie od pojetí zastávaného Weingartovou mohl blíže vysvětlit při obhajobě.

Jak již bylo naznačeno, některé části práce trpí velmi omezeným využitím sekundární literatury. V práci je např. jednou odkazováno na přehledový článek M. Prudkého a J. Rückla o dějinách hypotézy dtr dějepravy (str. 47), většinou však autor složitou badatelskou diskusi o této teorii nebere v potaz a pracuje se zjednodušenými představami nebiblistů Finkelsteina a Liveraniho.

### **Hodnocení formální stránky práce**

Přes občasné neobratnosti je práce psána slušným odborným stylem, výklad autorových myšlenek je téměř vždy jasný. Ediční zpracování textu celkově není špatné, ale ani ideální. Grafická úprava textu a hierarchie nadpisů je skvělá. Naproti tomu podoba odkazů na literaturu v patových poznámkách je ne zcela jednotná a v oboru spíše nestandardní. Relativně často se objevují různé chyby (gramatické, v interpunkci, překlepy, nesprávné tvary apod. – viz anotovaný exemplář práce). Přes svůj úmysl respektovat při prepisech biblických jmen úzus ČEP autor často používá formy netradiční – např. Šalamoun (porůznu, správně Šalomoun), Simeon (str. 38, správně Šimeón), judský král Manases (např. str. 45, správně Menaše).

## **Závěr**

Projekt předkládané bakalářské práce je odvážný, zajímavý a ambiciózní, jeho provedení však bohužel nelze hodnotit jako velmi zdařilé. Nicméně zvláště na str. 54-71 se autor dokázal zorientovat v mezinárodní badatelské debatě o poměrně komplikované otázce, samostatně zhodnotil uvedené navržené hypotézy a dokonce se pokusil o jejich kombinaci do smysluplného kompromisního modelu. Jako celek předložená práce vyhovuje požadavkům kladeným na magisterskou diplomovou práci a doporučuji ji k obhajobě. Při klasifikaci navrhuji vycházet od stupně **dobře (C)**.

V Praze dne 11. září 2017

---

Jan Rückl